

ו. בין הנביא לבין חיל ארם

1. משמעות הכאת חיל ארם בסנוורים

יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲלִישֶׁע: לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ וְלֹא זֶה הָעִיר
 לָכֵן אַחֲרַי וְאוֹלִיכָה אֶתְכֶם אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר תִּבְקְשׁוּן
 וַיֵּלֶךְ אוֹתָם שְׁמֵרוֹנָה.
 כ וַיְהִי כְּבָאֵם שְׁמֵרוֹן וַיֹּאמֶר אֲלִישֶׁע:
 ה', פָּקַח אֶת עֵינַי אֵלֶּה וַיֵּרְאוּ!
 וַיִּפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה בְּתוֹךְ שְׁמֵרוֹן.

מה טיבו של נס זה שבו הוכו הארמים בסנוורים? האם איבדו את כושר ראייתם מכול וכול?

כך אכן נראה בסיפור אודות הכאת אנשי סדום בסנוורים, המקביל לזה שלנו.¹ תוצאת הדבר הייתה (בראשית י"ט, יא): "וַיֵּלְאוּ לְמִצַּא הַפֶּתַח", היינו, אנשי סדום לא יכלו עוד לזהות היכן מצוי פתח ביתו של לוט. משמע, כי ראייתם ניטלה מהם.² אולם אם גם במקומנו כך הדבר, יש לשאול: כיצד יכלו חיילי ארם ללכת אחר אלישע מדותן ועד שומרון בלא שרגליהם ניגפו בכל מכשול שבדרך?³ אם לא איבדו חיילי ארם את ראייתם גם כן מתעורר קושי: כיצד לא הכירו כי הם מצויים בדותן, ולאחר מכן בשומרון?⁴ ראב"ע, בפירושו לספר בראשית רמז בקיצור נמרץ, כדרכו, לפתרון הבעיה. בבואו לפרש את המילה "בְּסִנְוֹרִים" (בראשית י"ט, יא) הוא כותב:

חברתה (- של מילה זו) במעשה אלישע, ופירושו מחשך העין והלב.

ובכן, מכת סנוורים יכולה להחשיך את העין - כבסיפור לוט, אך גם את הלב, דהיינו את התבונה, וזה כנראה הדבר שאירע בסיפורנו לדעת ראב"ע.

1. ערכנו השוואה קצרה וחלקית בין שני הסיפורים בסופו של העיון הקודם.
2. דבר זה מוכח גם מהמשך הסיפור שם: לוט פועל בסדום בחפזיות, (שם, יד) "וַיֵּצֵא לוֹט וַיִּדְבֹר אֶל חֶתְנָיו...". ומשמע שאנשי סדום לא יכלו להפריעו כלל מחמת היותם מוכים בסנוורים.
3. לפי ר' אשתורי הפרחי בספרו "כפתור ופרח", אשר זיהה את מקום שתי הערים הללו (לפני כשש מאות שנה), דותן מצויה במרחק "מהלך ארבע שעות מצפון לשומרון".
4. מפסוק כ משמע שכאשר פקח ה' את עיניהם הכירו שהם בשומרון: "וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה בְּתוֹךְ שְׁמֵרוֹן".

נראה שאף רש"י בפירושו לסיפורנו ביאר בדרך דומה:

"בסנורים" - חולי של שממון, רואה ואינו יודע מה הוא רואה.⁵

רלב"ג פירש באופן שונה במקצת:

התפלל אלישע אל ה' שיכה אותם בסנורים בדרך שלא יראו היטב, ובזה האופן נדמה להם שהעיר שהלכו שם לא הייתה העיר שהיו מבקשים.

אפשר, שלדעתו, אמנם מדובר בפגיעה ממשית בחוש הראייה, אולם פגיעה זו חלקית היא, ואינה נטילת הראייה מכול וכול.

רלב"ג מוסיף ומתמודד עם שאלה שקודמיו לא עמדו עליה: הרי הארמים ידעו שהגיעו לדותן עוד בטרם הוכו בסנורים, כיצד אפוא נשתנתה ידיעתם בעקבות הכאתם בסנורים?⁶ הנה תשובתו:

והיה אפשר זה (- והיה אפשר שיחשבו שאין זו דותן) לפי מחשבתם, כי בלילה הלכו שם.

אם כן, עוד לפני שהוכו בסנורים לא היו הארמים בטוחים בזיהוי דותן, ולאחר מכן ניתן היה בנקל להוליכם למקום אחר.

פירושם הזה של הראשונים פותר קושיה שהקשו מפסוק כ במקומנו על דברי הרמב"ם במורה הנבוכים חלק א פרק ב. ואלו דברי הרמב"ם שם (בתרגום ר"י קאפח):

והתבונן אמרו (בראשית ג', ז) "וַתִּפְקְחֶנָּה עֵינֵי שָׁנִיָּהֶם, וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְמָם הֵם" ולא אמר 'ותפקחנה עיני שניהם ויראו...' כי את אשר ראה בתחילה, הוא אשר ראה בסוף, ולא היה שם ערפל נגד הראות שנתבהר, אלא נעשתה לו תכונה אחרת שבה הוא משיג גנות מה שלא היה משיג גנותו מקודם.

בהמשך דבריו הרמב"ם מכליל את ביאורו לפסוק שבספר בראשית לכל מקום במקרא שבו מופיע השורש פק"ח כפועל:

ודע כי המילה הזו, כלומר 'פקח' אינה נאמרת בשום פנים כי אם על עניין פקיחת רעיון, לא על חידוש חוש הראות.

וכאן מביא הרמב"ם רשימה של פסוקים המתפרשים יפה על פי דבריו.

5. ואכן, מעצם הצעתו של אלישע לארמים בפסוק יט, ומכך שקיבלו את הצעתו מוכח שהארמים אינם עיוורים.

6. קרוב לסיום ספרו 'מלחמות ה' פורש רלב"ג את המגבלות שבמסגרתן מתרחשים הנסים במקרא, ואחת מהן היא כי נס אינו יכול לשנות את המציאות שכבר הייתה.

ר"י אברבנאל, בפירושו לסיפורנו, מביא קושיה זו על דברי הרמב"ם:

ויצחק בן נתן החכם כתב באחד מחיבוריו שיקשה לדעת הרב (- הרמב"ם) מה שאמר הנביא כאן (פסוק כ): "ה', פֶקַח אֶת עֵינֵי אֱלֹה [וְיִרְאוּ]", שיוורה שהתפלל הנביא שיוסרו הסנוורים מעיני אנשי ארם, ויראו את העיר. ויהיה 'פקיחה' נאמר אם כן על ראות החוש, לא על גלות ידיעה.

המקשה, יצחק בן נתן, הבין שהכאת ארם בסנוורים הייתה נטילת חוש הראייה מהם, כשם שהדבר בסיפור על אנשי סדום. אם כן, פקיחת עיניהם בשומרון לא הייתה אלא השבתו של חוש הראייה למי שהיו עד אז עיוורים.⁷

תשובת ר"א לשאלה זו עולה בקנה אחד עם פירושי הקדמונים שהובאו בעיון זה:

אבל תשובת הדבר הזה לדעתי היא, שאנשי ארם לא נעדרה מהם הראות (כי לא היו סומים) כי אם ההכרה, ולכן לא הכירו בשומרון בהיותם בתוכה. ואמר הנביא "פֶקַח אֶת עֵינֵי אֱלֹה" שיכירו במקום שהם בו - שהיו בתוך שומרון.

מלב"ם סיכם זאת בקיצור:

"פקח את עיני אלה" - כבר כתב המורה שלשון פקיחת עין לא יבוא כי אם על גלות הידיעה, ומבואר (- אם כן) שהסנוורים הנזכר אינו עוורון, רק בלבול דעת ההכרה. וכאשר שב הכרתם (- תודעתם) נודע להם שהם בתוך שומרון.

ועדיין יש להוסיף על דבריהם: סוף סוף הרי בפסוק כ הוזכר פעמיים השורש רא"ה - "פֶקַח אֶת עֵינֵי אֱלֹה וְיִרְאוּ, וְיִפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם וְיִרְאוּ" (וראה הנאמר בהערה 8)! דבר זה אינו כל כך קשה: אין הכוונה בפסוקנו לראיית העין, אלא להבנת השכל את מה שהעין רואה. בעברית בת ימינו ממירים את המילה "ויראו" במילה "ויבינו". ראייה לנכונות פירוש זה לפסוק כ היא ההקבלה בין תפילת אלישע ותיאור העונות לה ביחס לארמים בשומרון, לבין תפילתו על נערו ותיאור העונות ה' לה בפסוק יז:

פסוק כ

ה' פֶקַח אֶת עֵינֵי אֱלֹה וְיִרְאוּ
וְיִפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם וְיִרְאוּ...

פסוק יז

ה', פֶקַח נָא אֶת עֵינָיו וְיִרְאֶה
וְיִפְקַח ה' אֶת עֵינֵי הַנֶּעֱר וְיִרְאֵה...

7. חיזוק מה לפירוש זה עולה מהשוואת פסוקנו לפסוק שבו דן הרמב"ם: שם נאמר "וּתְפַקְחֶנָּה עֵינֵי שְׂנֵיהֶם וְיִדְעוּ כִּי עִירָמָם הֵם", ואילו במקומנו נאמר "וְיִפְקַח ה' אֶת עֵינֵיהֶם וְיִרְאוּ וְהָיָה בְּתוֹךְ שְׁמֵרוֹן".

וכשם שפקיחת עיני הנער **לראות** אינה לראייה חושית, אלא לחזון נבואי (בלשון הרמב"ם "פקיחת רעיון ולא חידוש הראות"), כך גם ביחס לארמים, אם כי בדרגה אחרת כמובן: פקיחת עיניהם לראות, אינה לראיית העיניים (ראייה שלא נסתלקה מהם מעולם) אלא להבנת מה שנראה להם.⁸

2. הולכת חיל ארם אחרי הנביא לשומרון

בסעיף הקודם עמדנו על טיבו של נס הכאת ארם בסנוורים. נס זה לא גרם להם לאבד את חוש הראייה עצמו, אלא רק את ההבנה וההתמצאות הבאים מחמתו (רש"י: "רואים ואינם יודעים מה רואים"). דבר זה מעורר קושי: מדוע באמת לא הוכו עיני הארמים בסנוורים כמו שהוכו עיניהם של אנשי סדום, דהיינו בדרך שתניטל מהם ראייתם לגמרי? אז יכול היה אלישע להתחמק מדותן באין מפריע, וכשהייתה ראייתם שבה אליהם, היו חיילי ארם שבים אל אדוניהם בבושת פנים, בלא שמילאו את משימתם.

הבה נציע כאן סיום שונה לסיפורנו, המבוסס על אפשרות זו: '... וַיִּכְּם בְּסִנְוֹרִים כְּדָבַר אֱלִישֶׁע וַיִּלְאוּ לְמִצּוֹא אֶת שַׁעַר הָעִיר. וַיִּצְאוּ אֱלִישֶׁע וְנִעְרוּ מִן הָעִיר וַיִּלְכוּ בַטַּח שְׁמִרֹנָה. וַיְהִי בַעַת פֶּקַח ה' אֶת עֵינֵי הָאֲרָמִים לְרֹאוֹת, וְהָנָה אֱלִישֶׁע אֵינָנוּ בַעִיר. וַיִּלְכוּ אֶל אֲדֹנֵיהֶם, וְלֹא יָסְפוּ עוֹד גְּדוּדֵי אָרָם לְבֹא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל'. בדרך זו הייתה עלילת הסיפור מתקצרת, וחשוב מכך, היא הייתה הופכת להיות פשוטה יותר.

ברור אפוא, שהכאת הארמים בסנוורים בדרך המיוחדת לסיפורנו, בלא שהם מאבדים את חוש הראייה שלהם, נועדה דווקא לאפשר לאלישע להמשיך את משאו ומתנו עם הארמים. ועל כן הוא יוצא אליהם ומובילם אחריו, כשהם פקוחי עיני הבשר שלהם אך נטולי הבנה למה שנעשה בהם, אל העיר שומרון. הולכתם לשומרון היא אפוא המטרה שלשמה התרחש נס הכאתם בסנוורים כפי שהתרחש. אולם הולכתם לשומרון - לשם מה נצרכה? האם כדי לְשַׁטּוֹת בחיילי ארם ולהביאם בדרך זו להכרה שהם חסרי אונים כנגד הנביא, המשחק בהם כרצונו? תשובה זו אינה נראית לנו: שום בת-שחוק אינה ניכרת בפסוקים המסיימים את סיפורנו, ואדרבה, הם אומרים כובד ראש ורצינות גמורה.

ר"י אברבנאל בפירושו עושה פרפרזה לסיפורנו ומסיימה במשפט זה:

כאשר ראה זה מלך ארם (- את כישלון חייליו לתפוס את אלישע) לא הוסיף לשלוח עוד גדודיו בארץ ישראל בהיחבא כמנהגם, **מפחד הנביא שיגלה אותם.**

8. ההשוואה בין פסוק יז לפסוק כ תידון ביתר הרחבה בעיון ח להלן.

מדבריו משתמע, כי עצם הכישלון לתפוס את אלישע הוא שהביא את מלך ארם להפסיק לשלוח את גדודיו לארץ ישראל. שהרי כל זמן שהנביא יושב בארצו (ולתפוס אותו הוכח עתה כי לא ניתן) הוא עשוי לגלות את מקום חנייתם של גדודי ארם, כפי שעשה עד עתה.

אולם נראה, שלא כך העריך אלישע את המסקנות שאליהן יגיע מלך ארם. כישלון מבצע תפיסתו של אלישע עדיין אין בו ערובה לכך שמלך ארם יכיר בכוחו של הנביא. הלה עשוי לנסות דרך אחרת לתפוס את אלישע, דרך מתוחכמת יותר שבאמצעותה יוכל להערים על הנביא, או לחילופין לשלוח אליו מסות של כוח צבאי שכוחו המאגי של הנביא לא יוכל להן.

אורח מחשבה מעין זה יביא את מלך ארם שלא להתיימש משליחת גדודיו לארץ ישראל, ואף לו יפסיק לעשות כן, לא תהא זו אלא הפסקה זמנית מבחינתו, עד שיצליח לסלק את המכשול המפריע לו, את אלישע.

מחמת הערכה זו של אלישע את אורח מחשבתו של מלך ארם אין הוא מסתפק בעצם הצלתו מחיל ארם. אלישע מעריך כי לו היו חוזרים חיילי ארם אל אדוניהם מייד לאחר כישלון ניסיונם לתפוס את אלישע בדותו, כפי שהצענו בראש הסעיף, לא היה הסיפור יכול להסתיים כפי שהוא מסתיים - "וְלֹא יָסְפוּ עוֹד גְּדוּדֵי אֲרָם לָבוֹא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל".

כדי שהסיפור יסתיים במסקנה של מלך ארם, שאין לשלוח עוד את גדודיו לארץ ישראל, יש צורך בדבר נוסף אשר יעצב את יחסו של מלך ארם אל הנביא ויביאנו להכיר בו הכרה גמורה. 'הדבר הנוסף' הזה, השונה במהותו מכל גילויי כוחו הנבואי של אלישע לארמים עד עתה, הוא שחייב את הבאת חיילי ארם לשומרון.

במהלך קריאתנו הצמודה את הסיפור, נקדיש את העיון הבא לדו-שיח המתוח בין אלישע למלך ישראל ולהשלכותיו על שאלת היחס לשבויי מלחמה. בסעיף השני באותו עיון נעמוד על אותו 'דבר נוסף' שגרם לאלישע להוליך את חיילי ארם לשומרון, ושמחמתו הפסיק מלך ארם לשלוח את גדודיו לארץ ישראל.